

De slagwerkorkesten van Edgard Varèse

Jaren 90

De Frans-Amerikaanse componist Edgard Varèse (1883-1965) vond vibreren ouderwets, blazen okay, maar trommelen het geluid van de nieuwe tijd. Om die reden bedacht hij de onafhankelijke republiek van het slagwerk, die hij als een Trojaans paard het symfonisch koninkrijk binnenvoerde.

Het strijkersvibrato is niet meer van deze tijd. Onze tijd is percussief. Het slagwerk heeft een klankvitaliteit die andere instrumenten missen. En omdat slaginstrumenten geen melodisch verhaal vertellen én voortdurend het verschil tussen metriek en ritmiek aan de orde stellen, vermijd ik ermee het anekdotische in de muziek.'

In ons relativistisch tijdsgewricht - het rumoer van de twintigste eeuw voorbij - wekt zo'n getuigenis een wat geëxalteerde indruk. Maar zo en niet anders formuleerde Edgard Varèse ruim zeventig jaar geleden zijn compositorisch manifest. En hij was niet de enige voor wie de slaginstrumenten een wezenlijke inspiratiebron vormden. Om maar twee bekende namen te noemen: Béla Bartók publiceerde rond die tijd zijn *Sonate voor twee piano's en slagwerk* en Igor Strawinsky had al eerder in een soortgelijke gemoedstoestand een kwartet vleugels tot slaginstrument verklaard (*Les Noces*; piano's, slagwerk en koor). Hamers zijn hamers, vond hij. Maar het scheppingsproces dat zich bij Strawinsky als een natuurlijke muzikale ontwikkeling voltrok, was voor Edgard Varèse een gek makende conceptuele worsteling. Want Varèse mocht dan radicale denkbeelden koesteren over een nieuwe muziek in een moderne tijd, zijn inborst was die van een onverbeterlijk romanticus. En je karakter kun je nu eenmaal niet ontlopen.

Een citaat: 'Het geluid van de tram op de rails, dichtslaande deuren, de staalfabriek, de drukpersen...ze leveren de geluidsbronnen van een nieuwe pastorale.'

Dat is de beeldspraak van een expressionist met een romaneske gemoedsaard.

Geestvervoerende woorden over een stedelijk landschap, die een arcadische kijk op de technologie verraden.

Een ander citaat: 'De titels van mijn partituren zijn zonder betekenis en dienen slechts om de werken te catalogiseren.

' Dat klinkt inderdaad afstandelijk. Maar toen Varèse zijn slagwerkcompositie *Ionisation* (1931) toelichtte, gaf hij 'de rond slingerende elektronen in een atoom' als metafoor. Voorwaar een natuurschildering in micron-formaat. Bovendien vielen astronomie en astrologie bij hem binnen één denkraam. Bij het componeren van zijn meest vitale orkestwerk *Arcana* (een naam afkomstig uit een obscure mengeling van wetenschap en sterrenwielarij), zag hij zijn vrouw Louise op een vuurtoren zitten en daar als een engel de bazuin steken. Van zo'n beeld kun je vinden wat je wilt, maar abstract-expressionistisch is het niet.

Er waren natuurlijk meer componisten die hun ode aan 'de nieuwe tijd' op muziekpapier zetten. Mossolov schreef zijn *Ijzergieterij* en Honegger z'n stoomlocomotief *Pacific 231*. Maar die stukken worden gekenmerkt door een relativerende toon, die Varèse juist afwees.

De republiek

Varèse's streven was een nieuwe muziek te schrijven. En omdat hij vond dat de bestaande instrumentale middelen hem daartoe onvoldoende in staat stelden, richtte hij zijn aandacht in hoge mate op het slagwerk. Dus neemt het slagwerk in Varèse's oeuvre een opvallende plaats in.

In *Hyperprism* (1923), geschreven voor 9 blazers en 13 slagwerkers met 17 slaginstrumenten, bepaalt het slagwerk reeds grotendeels de muzikale gang van zaken. Tijdens de première werd het publiek daar zo woedend over, dat de uitvoering gestaakt moest worden en de politie een aantal ordeverstoorders afvoerde naar de dichtstbijzijnde politiestation. En in *Ionisation* (1931),

zijn magnum opus, bestaat de instrumentale bezetting zelfs geheel uit slagwerk. Niet toevallig vormen *Hyperprism* en *Ionisation* respectievelijk het begin en het einde van een compositorische periode. Want wat Varèse na *Ionisation* schreef is op de vingers van één hand te tellen.

Het slagwerk is bij Varèse tot een autonome sectie binnen het symfonieorkest gemaakt, want aan klankversmelting kende hij geen hoge prioriteit toe. Het slagwerk mengt zich daarom slechts incidenteel met de andere orkestgroepen. Varèse's slagwerkorkesten worden bemand door zo'n zeven tot zeventien slagwerkers, die te zamen tientallen slaginstrumenten beroeren. Die orkesten zijn ingedeeld van hoog naar laag en daarmee ook van kort naar lang.

Bij de trommen zijn dat achtereenvolgens: de kleine trommen, de tamburin (provençaalse trom), de roertrommen, de paradetrom, de pauken en de grote trommen.

Bij het metaal: de triangels, de schellen, de klokken, de koebellen, de bekkens, de tamtams en de gongs

Bij het hout: de xylofoon, de castagnetten, de ratels en de houtblokken.

En daar Varèse in het slagwerk de glijdende schaal miste, bestaat er nog een nevangroep waarmee dat specifieke resultaat bereikt kan worden: sirenes en lion's roar.

Stadsmuziek

De kracht van Varèse's muziek is, dat zij haaks staat op folklore. De exotische slaginstrumenten als indian drum, bongo's, claves, maracas, chinese bekkens, temple blocks, cencerro's en guiro's worden niet gebruikt om hun etnische achtergrond te exploiteren, maar om de klankruimte die er tussen de traditionele westerse trommels, pauken en bekkens bestaat te kunnen vullen. In tegenstelling met het werk van tijdgenoten als Cowell, Harrison en Cage, is er in Varèse's werk geen verwijzing te vinden naar een niet-westers klankidoom. Integendeel. Neem *Ionisation*. Het eerste werk dat er ooit voor alleen slagwerkorkest geschreven werd. Dit stuk ademt een muzikale wereld die in een industriële stadscultuur is ontstaan. Ratelend metaal, drums, sirenes en andere niet-sonore geluiden vormen de bouwstenen ervan. Die brengen, in een sinistere filmische atmosfeer, een langzame mars op gang, die compliceert in tientallen asynchrone ritmen, welke echter alle verankerd blijven met het basismetrum. Ze verschillen van elkáár, maar stammen af van dezelfde pulse. Zo ontstaat een polyfonie van ritme en metriek. Varèse's toonkunst ten voeten uit.

Wees het concept van Varèse nu werkelijk in de tijd vooruit? Het is maar hoe je het bekijkt. Dat Varèse het slagwerk in één klap de kunstmuziek ingeschreven heeft, is zeker. Na hem was het hek van de dam. Maar zijn visie op het slagwerk loopt toch vooral vooruit op dat, wat later in de elektronica werd gezocht. Varèse heeft in die richting ook zelf pogingen gedaan. Met z'n *Poème électronique* bijvoorbeeld, dat hij in samenwerking met de Eindhovense Philips Studio maakte voor de Wereldtentoonstelling 1958 in Brussel. Nogal een teleurstelling. Volgens Varèse omdat de Philips-technici niet wilden meewerken, volgens de Philips-technici omdat Varèse iets wilde wat niet kon. Meestal ligt bij dit soort zaken de waarheid in het midden. Nu weten we in ieder geval, dat de besturingstechniek van de elektronica (interface in computerjargon) nog lang niet zo ver was als Varèse had gedacht of gehoopt. Spijtig voor Varèse, maar zo leeft iedereen altijd wel ergens een beetje te vroeg voor zijn tijd. Maar zijn slagwerkorkesten klinken als een...eh...klok!

